

Borsos Szabolcs (Marosvásárhely):
Bolyai Farkasról
a 21. század kontextusaiban

Elsőként az a kérdés merülhet fel, hogy mit is kell tudnunk Bolyai Farkasról? És nemcsak a külső illendőség szempontjai alapján, hogy tényleg kerek évforduló kapcsán el kell mondanunk betanított dolgokat. Ebben az esetben valami olyasmire tennék kísérletet, hogy kérdésfeltevésünk létezésünk értelmére vonatkozó legyen. Ha Bolyai Farkasról beszélünk, akkor az első dolog az, hogy legalább tudjuk: miért is tesszük? Mi az értelme ennek az egésznek?

A 21. század húszas éveinek közepén járva, az első mozdulatom a mesterséges intelligencia felé vezetett, így kérdeztem rá a chat-gpt-re, hogy mit tud mondani nekem Bolyai Farkasról? Másodperc töredékében érkezett a másféloldalmi összefoglaló:

Bolyai Farkas (1775–1856)

<https://chatgpt.com/share/679fa1cb-cce4-8007-8faa-2fd72907f53c>

Bolyai Farkas erdélyi magyar matematikus, fizikus és pedagógus volt. Leginkább a matematika területén végzett munkájáról ismert, különösen a *geometria* és a *számelmélet* területén. Emellett Bolyai János, a nem-euklideszi geometria egyik megalkotójának édesapja is volt.

- 1775. február 9-én született *Bólyán* (ma Románia területén).
- Tehetsége korán megmutatkozott, és *Marosvásárhelyen*, majd a híres *göttingeni egyetemen* tanult.
- Göttingenben barátságot kötött a neves német matematikussal, *Carl Friedrich Gauss-szal*, akivel levelezésben is maradt.

Tanári pályafutás

- 1804-ben *Marosvásárhelyen* a református kollégium tanára lett, és ott dolgozott élete végéig.
- Matematikát, fizikát és kémiát oktatott, és sokat tett a tudomány népszerűsítéséért Erdélyben.

Matematikai munkássága

1. Geometria és az ötödik posztulátum

- Bolyai Farkas is foglalkozott *Euklidész párhuzamossági axiómájának* problémájával, vagyis azzal a kérdéssel, hogy bizonyítható-e az axiómarendszer többi eleme alapján.
- Bár élete során nem sikerült áttörést elérnie, fia, *Bolyai János* később forradalmi felfedezést tett ezen a téren (nem-euklideszi geometria).

2. Számelmélet és algebra

- 1832-ben megjelent fő műve, a „*Tentamen*”, amelyben az algebra, számelmélet és geometria számos fontos kérdését tárgyalja. Csak részletek jelentek meg a *Tentamen*ből magyar nyelven. Nincs lefordítva a teljes mű azóta sem.
- A könyv célja egy olyan "általános módszertan" kidolgozása volt, amely a matematikai bizonyításokat logikus rendszerbe foglalja.

Kapcsolata fiával, Bolyai Jánossal

Bolyai Farkas nagy reményeket fűzött fiához, és maga is ösztönözte a matematikai kutatásra.

- Amikor Bolyai János 1823-ban megírta híres dolgozatát a *nem-euklideszi geometriáról*, édesapja így reagált:
„Fiam, semmiből egy új, más világot teremtettél!”
- Bár Farkas is foglalkozott a párhuzamossági axiómával, a végső áttörést János érte el.

Öröksége és hatása

- Bolyai Farkas tudományos munkássága nemzetközileg kevésbé ismert, de fia felfedezései révén az ő neve is fennmaradt.
- A *Bolyai-díj* és a *Bolyai Intézet* (Szegeden) is az ő és fia nevét viseli.
- A magyar matematikatörténet egyik meghatározó alakja, akinek munkái hozzájárultak a modern matematika fejlődéséhez.

✦ **Érdekesség:** Versek és drámákat is írt, így nemcsak matematikus, hanem sokoldalú tudós és gondolkodó volt.

Ezt mondja Bolyai Farkasról a mesterséges intelligencia. Ennyit a mesterséges intelligencia által szolgáltatott információk megbízhatóságáról:

Nagyon jól tudhatjuk, hogy nem az apa mondja a fiának, hogy új, más világot alkotott, hanem éppen a fiú mondja el a híres Temesvári Levélben.

Megjegyzésünk ebben az értelmezésben az, hogy a mesterséges intelligencia által összeszedett információk bizonytalanok és félrevezetők. *Tovább kell kutatnunk, tovább kell olyan kontextusokat keresnünk, amelyek alapján közelebb kerülhetünk a lényeglátásig.* Arra kell törekednünk, hogy hiteles forrásból közeledjünk Bolyai Farkas életművéhez és a háttérben levő élethelyzetek realitása alapján rajzoljuk meg *követhető példaképiségét*, nem titkolt szándékkal a *genius loci* távlataira.

Az első kontextus: külsődleges hivatali „kényszer”

Bolyai Farkas 250 éve született és mindezt már a tavalyi évben tudhatták hivatalos hatóságok, mert hallani lehetett: az évfordulóra bélyeggel emlékezik meg a Magyar Posta.

Továbbá, érezhető, hogy van egy hivatalos, külső jellegű megemlékezés, amit akár kényszernek is érezhetünk, ugyanakkor tényszerű, hogy „első életrajzírója, Paul Stäckel szerint⁴²⁵ vele kezdődik a magyarországi matematikai kutatás története”.⁴²⁶ Ha ez igaz, akkor méltó állami megemlékezés jár, főleg kerek évforduló kapcsán.

Mit jelent ez? Kötelező ünneplést, főhajtást a síremlék előtt, majd fotókat publikálunk és számoljuk a lájkokat. Ha ennyi történt, akkor túl vagyunk az első kontextuson, ki van pipálva a történet, de könnyen lehet, hogy apa és fia felcserélődik a tudatunkban. És ha a mesterséges intelligenciára hallgatunk, akkor ez így igaz.

A második kontextus: a tehetséges ifjúból tanár lesz, kinevezték a Marosvásárhelyi Református Kollégium matematika-fizika-kémia tanárának

⁴²⁵ Paul Gustav Samuel Stäckel (186–1919) német matematikus, matematikatörténész.
https://hu.wikipedia.org/wiki/Paul_St%C3%A4ckel.

⁴²⁶ Vass 2025.

Előzményként meg kell említenünk azt, hogy az adott korban komoly rendszere volt a külföldön való tanulásnak. Több tehetséges erdélyi diák tanult külföldön már akkoriban. Persze ők még visszajöttek és itthon végezték munkájukat, éltek hivatásuknak. Rákanyarodva Bolyai Farkas életére, különös adat, hogy hat és fél évesen szülei beírták az enyedi Kollégiumba 1781 őszén. A csendes kis otthont felváltja valamiféle kevert állapotúság, Dávid Lajos a Bolyaiak életrajzírója mondja: „a rendiség és egyenlőség, a fegyelem és szabadosság, az atyámfiaskodás és durvaság sajátos keveréke.”⁴²⁷

Alig hét évesen kitűnik emlékezőtehetségével és kitűnő fejszámoló képességével, nyelvtelensége is ekkor mutatkozik meg. Latinul, görögül, héberül is megtanul, románul anyanyelvi szinten, később a német, angol, francia és olasz nyelveket is elsajátítja. Önéletrajzi írásában említi, hogy kilenc évesen tetszés szerint feladott témákról latin verseket írt.⁴²⁸ Csendes, visszahúzó természetű gyerek volt, szemlélődésre hajlamos. Első tanítói veréssel próbálták játszásra rávenni, aztán meg csodagyerekként szerepeltették különféle helyzetekben. Kimerült állapotba került és egyik téli szünetében káprázatai támadtak, nappal is maga előtt látta a homéroszi hősöket.⁴²⁹

Diákkori tifuszos megbetegedése után tehetsége apadni kezdett – saját bevallása szerint. Kemény Simon báró felfigyelt tehetségére és apja beleegyezésével 1788-ban Marosvácsra került a négy évvel fiatalabb Simon nevű fiú mellé tanuló társaként és tanítóként egyaránt. Síríg tartó mély barátság fűzte az amúgy eszes és jóindulatú Kemény Simonhoz. Anyagilag is sokszor kisegítette Bolyait. Majd 1790-től mindketten a kolozsvári református Kollégiumban tanulnak.

A kolozsvári évek alatt művészi képességek mutatkoznak meg nála, nagy kedvet kap a rajzoláshoz, de a szeme meggyengült a saját maga által készített lőpor fellobbanásával és így eltanácsolták minden vizuális képességet feltételező munkától. Kolozsváron kezdett el hegedülni, persze a gyakorlat messze lemarad az elmélettől, mert túl későn kezdi el.

1795-ben indul külföldi tanulmányútra Kemény Simonnal, Zilahon lemarad következő év tavaszáig, gyomorbántalmak miatt. 1796-ban Jénában bejár az egyetemre Fichte előadásaira és itt ismerte meg személyesen Friedrich Schillert, majd ezután együtt Kemény Simon barátjával Göttingába mennek és lesznek az ottani egyetem hallgatói.

Seyffert, a göttingai egyetem csillagászat professzora barátságába fogadta Bolyait, meghívta saját házába, ahol megismerkedett a két évvel fiatalabb Gauss-szal. Ma már mindenki tudja, hogy mély barátság kötötte össze őket. Mindig nosztalgiával emlékezett vissza ezekre az évekre. 1798-ban a visszautazást tervezték, de pénzük nem volt, ezért Farkasnak maradnia kellett kezesként és várta, hogy barátja pénzt küldjön. 1799 tavaszán a pénz megérkezett, de ez éppen csak az adósságtörlesztésre volt elegendő és gyalogosan kellett elindulnia haza.

Június elején Regensburgig gyalogolt kilenc napon át, majd Passaun keresztül Bécsbe hajózott. Ott evezős napszámosnak állott egy szerb kereskedő hajójára, hogy majd Pestre érkezzen valamikor a nyár végén. Közben véletlen baleset éri a bal lábát, annyira megfertőződik, hogy szinte amputálják. Nehezen gyógyuló lábbal, szeptember közepén hazaindul a Kemény Simon által küldött szekéren. Kalandos utazás után visszatért Erdélybe, e „tündérszép, de bánatos országba” (az ő szavai ezek), s azt életében el nem hagyta – Ahogy Farczady Elek pontosítja 1956. november 18-án a marosvásárhelyi kultúrpalotában tartott ünnepi előadásában.⁴³⁰

Nem túl optimista hangvételű a Gauss-tól való búcsú, amit két helyen is olvashatunk, Weszely Tibor könyvében és a fentebb idézett előadásban is: „Egy haldokló búcsúszavával váltunk el, azon egy zászló alól kétfelé küldöttve, azzal a különbséggel, hogy ő a dicsőség templomába hatolt fel, én pedig elestem.” Ennek ellenére nagy műveltsége, csapongó

⁴²⁷ Weszely 1974.

⁴²⁸ Kristóf 1947. p. 7.

⁴²⁹ Weszely 1974.

⁴³⁰ Farczady 1956.

fantáziája, szikrázó szellemessége egész életében kedvelté tették őt környezetében, öreg korában is. 1801 szeptemberében veszi feleségül Árkosi Benkő Zsuzsannát, egy kolozsvári borbély leányát és 1802. december 15-én születik János.

1804 januárjában kap meghívást a marosvásárhelyi református kollégium megüresedett mennyiségtan-természettan-vegytani tanszék betöltésére. Elfoglalja ezt a helyet és ezzel sorsát haláláig városunkhoz kötötte. Köteles Sámuel filozófus kollégája volt a kollégiumban. Az akkori Marosvásárhely 3-4 ezer lakosú kis város volt, korántsem olyan, amely megfelelt volna a Bolyaiak szellemi igényeinek. Nehéz 21. századi fogalmakkal megközelíteni azt a közhangulatot, ami az akkori Marosvásárhelyt jellemezte. Dávid Lajos írta az akkori viszonyokról: csak azért keltett érdeklődést a jövevény professzor, mivel alkalmasnak látszott arra, hogy a kíváncsiskodók karmolva nyúlhassanak magánéletébe. Kicsinyes emberek éltek többségében a városban.

Konklúzió:

– Ebben a környezetben alkotott Bolyai Farkas, és itt nevelte fiát, Jánost. Annyi talán elmondható, hogy 47 éven át tanított és naponta járt a mai Bolyai utcából át a kollégiumba és ez nem kevés idő.

– Hozzá kell tennünk, hogy legnagyobb gondja a család létfenntartása volt. Egyrészt nem kaptak kellő javadalmazást, másrészt pedig nem volt jó gazda, nem tudott a pénzzel bánni, hiszékenysége és naivsága jellemezte. A kollégium korcsmáját is kibérelte, ahol gyümölcsöt árult. Vállalkozó szellemű volt, sok minden érdekelte. János fia a következőket mondja róla: „Pomológus, kertész, erdősz, borgazda, bororvos, betegeket elektrizáló, s általában doctor is olyan nagy, hogy a rendes doctorokat elhagyva, számosan is sikerrel hozzá folyamodtak. Egy szóval belőle csaknem minden kített volna, ha idejét, erejét, kedvét, tüzet célszerűbben használta volna.”⁴³¹

Tehát, híre ment a polihisztornak, aki ezermester is volt. Áldás lehet egy ilyen ember sokoldalúsága a mindennapi életben, de hátrány a tudományos életben, szétforgácsolja erejét.⁴³²

⁴³¹ Idézi a 200-ik évfordulóra megjelent kötetben: Szénássy 1975.

⁴³² Szénássy 1975. p. 33. Ennek ellenére igen jelentős a munkássága, még ha csak főbb elemeibe tekintünk is bele: „1817-ben jelent meg Őt szomorú játék című kötete, 1818-ban *A párizsi per*, angolból lefordította Pope *Próbatétel az emberről* című művét. A *Marossszéki lakodalmi szokások* 1834-ben, a *Szívhangok* 1852-ben jelent meg, német, latin és magyar versekkel. A *Jelentés* (1855) búcsúja és végrendelete. 1832-ben a Magyar Tudós Társaság, szépirodalmi munkásságát értékelve, tagjának választotta. ...első matematikai műve az *Arithmetica eleje*, ez 1830-ban jelent meg. További tudományos művei: *Az arithmetikának, geometriának és physikának eleje* (1834), *Arithmetica eleje kezdőknek* (1850), *Úrtan elemei kezdőknek* (térfogatszámítás, 1851). *Kurzer Grundriss* című 1851-es, névtelenül megjelent művében fia elsőbbségét bizonygatja az abszolút geometria terén az orosz Lobacsevszkijjal szemben. Főműve a kétkötetes *Tentamen* (Kísérlet, 1832-33), amely tankönyv, de összefoglalja önálló felfedezéseit is. Elszigeteltsége miatt felismerései nem váltak ismertté, s azokat a köztudat ma mások nevéhez fűzi. A függvényfogalom meghatározásában megelőzte sok neves kortársát. A Bolyai-algoritmus Heinrich Baltzer révén vált ismertté, ez a magasabbfokú egyenletek közelítő megoldására alkalmas. A pozitív tagokból álló végtelen sorokra állította fel a ma Raabe nevét viselő konvergencia-kritériumot, s ő ismerte fel először a De Morgan-féle kritériumskálát is. Eukleidész V. posztulátumának igazolásával egész életén át küzdött, s bár csak kilenc helyettesítő axiómáig jutott el, az ő érdeme, hogy fia figyelmét e kérdéskörre irányította – noha eleinte inkább óvta őt a reménytelennek látszó problémától. Bolyai János *Tértana* a *Tentamen* függelékeként, *Appendix* címen jelent meg, amely nem bizonyította, hanem mellőzte a párhuzamosok tételét. Jelentősek Bolyai Farkas megállapításai az aritmetika, a geometria és a halmazelmélet világában is, valamint a végszerű területegyenlőség általa adott definíciója: eszerint két sikterület akkor végszerűen egyenlő, ha véges számú, páronként egybevágó darabokra oszthatók. Bolyai a kolozsvári színház pályázataira írta *Pausianus, II. Mohamed és Kemény Simon* című drámáit, amelyek a francia felvilágosodás hatását tükrözik, ám szónokiasságuk és terjengősségük miatt nemigen adhatók elő. Kísérletezett gyógyítással is, s foglalkozott társadalmi kérdésekkel. Az utópikus szocializmus gondolatai nyomán született *Úr-bér, kárpótló egyesület* című dolgozatában a jövő falujának életét képzelte el. A Mohamedet 1898-ban adták ki, *levelezése Gauss-szal* 1899-ben látott napvilágot, német és magyar nyelven, az *erdőgazdálkodásról* írt műve kéziratban maradt. Egy levele szerint 1839-ben *camera*

Harmadik kontextus: apa–fiú viszony és minden, ami ebből következhet

Bolyai János nem sokra becsülve a költészetet, azért haragudott az apjára, mert elhanyagolta a matematikát a költészet javára. Ebben igaza volt, az utókor is el kell fogadja. A marosvásárhelyi Bolyai Múzeumban egy fapohárban van Bolyai Farkas verseinek hamva. Egy későbbi időpontban Farkas mind elégette verseit az alábbi felirattal: „ha csak egy fokkal is gyengébbek a tökéletesnél, akkor elvesztél”.⁴³³

Jogos volt János igénye az új és eredeti gondolat publikálására, amire apja nem volt képes, mert szétforgácsolta erejét a polihisztorságra, kemence építésére, irodalomra. Ugyanott olvashatjuk ezt idézett szerzőnk tollából. Mert, ahogy Tóth Imre 1954-ben, Bukarestben megtartott előadásában is írja, Bolyai Farkast foglalkoztatta a kétezer esztendeje megoldatlan kérdés, a párhuzamosok problémája. Hasztalanul próbálkoztak, 1800–1837 között 137 dolgozat született, Farkas kilenc dolgozatot írt, érdekesek ezek, de eredménytelenek. János így emlékezik vissza erre: „Ő a dologhoz sokkal és hasonlíthatatlanul erélyesebben fogott hozzá. Majdnem azt lehet mondani, hogy minden lehetséges módot kimerített a nélkül, hogy ez által egy lépéssel is közelebb jutott volna a célhoz.”

Tudjuk azt a mély hallgatását Gauss-nak, amikor nem válaszol Farkasnak a kérdésére: mehet-e a fia hozzá tanulni? Nagy fájdalom ez, főleg az apának. Fia azonban elég hamar kiheverte. Ugyanott Tóth Imre előadásában olvashatjuk: „Előnyösebbnek tartom, hogy inkább Bolyai Farkas vezetése alatt álltam, mint a Gaussé alatt, mert Gauss sohasem csepegtethette volna belém a matematika és még kevésbé a filozófia iránti tiszta lelkesedést és egyáltalában nem lett volna képes önképzésemnek legkedvesebb és legjobb részéhez úgy járulni hozzá, mint Bolyai Farkas.”⁴³⁴

Konklúzió:

- Ez az apa–fiú viszony főleg így kívülről értelmezve soha nem lehet egyértelmű, főleg azért, mert leginkább levelezésből tudhatunk meg dolgokat. És állítólag vannak még magánkézben is levelek. Nemrég tudtam meg Nagy Dénes kollégánktól, aki Budapesten él, hogy az ott élő Hints családnál lehetnek még relikviák, levelek. Néhány éve valaki látta ezeket egy idős néninél.
- Óvatosságra intenék annak megítélésében, hogy apa–fia levelezéséből diagnózisokat állítsunk fel. Körültekintéssel és minél több háttérinformáció alapján igyekezzünk következtetéseket levonni. (Például az most derült ki számomra, hogy irodalmi műveinek kiadását saját maga finanszírozta, ezáltal eladósodott és talán e miatt késett egy évet János továbbtanulása.)
- A Bolyai-leveleknek amúgy külön művelődéstörténete van – hívja fel a figyelmet Oláh-Gál Róbert kutató, a Bolyai-breviárium című kötetében.⁴³⁵ Már életében megérte, hogy tudománytörténeti érték lett, ugyanis 1855-ben Gauss halála után felkérte az akkori Göttingeni Egyetem, hogy a Gauss-szal folytatott levelezését ajándékozza oda nekik. Valójában a nemzetközi tudományos világ így szerzett tudomást a Bolyai névről és így indulhatott útjára a Bolyai-kultusz, jegyzi meg idézett szerzőnk ugyanott.

*obscurával fekete-fehér képeket készített és rögzített, így néhány hónappal megelőzte a dagerrotípija módszerének nyilvánosságra hozását.” („A zseni Bolyai Farkas. *Cultura-MTI* 2021. november 22.*

<https://cultura.hu/kultura/165-eve-halt-meg-bolyai-farkas/>)

⁴³³ Oláh-Gál 2006. p. 31.

⁴³⁴ Tóth 1955.

⁴³⁵ Oláh-Gál 2015.

Negyedik kontextus: Nevelésfilozófiai gondolatai és az aforizmák

Szeretetkeresőnek és igazságkeresőnek nevezi magát *Jelentésében* (szellemi végrendeletében) Bolyai Farkas. Megáldja „az emberiség művelésére szentelt falakat”: a világ valamennyi iskoláját. Munkásságról és mértékletességről beszél.⁴³⁶

Különleges műfajteremtő volt a gyászjelentések, rövid nekrológok írásával, versekben vagy lendületes prózában alkotott; ezek közül a legkitűnőbbek a barátai, báró Kemény Simon és id. Szász Károly halálára írottak. Előre megírta és kinyomtatta saját gyászjelentését is, amely búcsú és egyben hagyakozás is. Emlék ne legyen, pusztán egy pónyik almafa jelezze a sírhelyet. Olvashatjuk ezt az *Apa és fiú küzdelme a kórokkal* c. kötetben Oláh Anna és Vofkori József szerzőpárostól.⁴³⁷ Haladó szellemiségére utal nyelvújítási törekvése, ami II. József elnemzetietlenítő uralma után szinte természetes reakció volt – vélekedik erről Farczady Elek már említett ünnepi előadásában 1956-ban a marosvásárhelyi Kultúrpalotában.⁴³⁸

Nevelésfilozófiai fogalmai

1914-ben a Magyar Tudományos Akadémia kiadta a *Tentament*, amelyet magyarra fordított Rados Ignác. Ennek a második fejezetében olvashatjuk a Szemelvényeket a Bolyaiak életművéből. Itt olvasható az Igazságról és a Szeretetről alkotott nevelésfilozófiai összegzése a 243-ik oldalon. Nagyon tisztán fogalmazza meg a külső és belső világ összefüggését. A következőket olvashatjuk az *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas* című kötetben:⁴³⁹ „A külső világ a belsőnek kifejezése és mintegy arca: mind a kettőt hasonló törvények igazgatják, amelyek egymásnak kölcsönösen megfelelnek. Így valamennyi lelket, mely egymást vonzza, magához vonzza az Isten, mint az egyetemes szeretet középpontja: és vannak más erők is, hasonlók azokhoz, melyek a külső világban nem engedik, hogy a bolygók napjainkba belé essenek, hanem őket pályáikba terelik. Ha a vonzáson kívül más erő nem volna, az egész mint valami roppant nagy holt tetem az örök nyugalom sírjába hullana.”

Az aforizmák világa

Az aforizmák világa teljesen új horizontot teremt, mert az emberi gondolkodás megújulásának a lehetőségét hordozza magában, amennyiben úgy tekintünk rájuk, mint képesség-hordozó, készségformáló információk. Mert mi is az aforizma? Olyan lényegi megfogalmazása valamely igazságnak, amelynek segítségével pontosítunk valamiféle belátást, egyúttal fogalmakat teszünk helyre, fogalmakat alkalmazunk konkrét értelmezési horizontban. Például az alábbi aforizmát idézném Bolyai Farkastól: „*A szerény erő mindent megtehet, amit akar, semmit se akarván, amit nem lehet.*” (92./VI./XXVI.) Ebből a kijelentésből megtudjuk, hogy bizony létezik a szerény erő, amely mindenre képes, amit akar, mert eleve tudja, hogy mi is az, amit nem lehet. Van ebben a kijelentésben realitásérzék, úgyszólván tanulható, belátható információk vannak benne. Viselkedésminták tanulhatók az aforizmákból, mert az a belátás, hogy az erőnek van egy szerény-változata, ami lehet, hogy éppen a túlélést segíti, ezért talán érdemes komolyan vennünk.

Az emberek közötti konfliktusokat tömöríti az alábbi aforizma:

„*Az emberek egymást még a nyüvek előtt eszik.*” (II./26)

1. Miről szól ez a kijelentés? Ismerjük-e a fogalmakat? Tudjuk-e az értelmét a különféle szavaknak?

2. Mire akar tanítani ez az aforizma? Milyen üzenetet közöl számunkra?

3. Tudnánk-e folytatni? Ha igen, akkor tegyük meg.

⁴³⁶ Egyed 2013.

⁴³⁷ Oláh, Vofkori 2004. p. 81.

⁴³⁸ Farczady 1956.

⁴³⁹ Gazda 2002. p. 246.

Az emberi halandóságról szól, az élet rövidegéről, mert a nyüvek amikor már elkezdik enni az embert, akkor már nem él. De sajnos az a helyzet, hogy már előtte tapasztalható, még az ember életében az, hogy egymást eszik. Vagyis nincsenek az emberek túl jó véleménnyel egymás iránt. Pusztító módon viszonyulnak egymás iránt az emberek, erről szól ez az aforizma. Tanulság: ha ez így van, akkor legyünk kellően éberek és kerüljük ki ezt a magatartást. Láthatjuk, hogy itt is képességre, cselekvésre hívja fel a figyelmet az aforizma: ne legyél olyan, mint aki eszi a másikat. Ha folytatnánk ezt a gondolatot, akkor ezt mondhatnánk: ... mi ne így tegyünk, hanem tisztelettel építenünk kell egymást, még a nyüvek térhódítása előtt.

Nincs időnk arra, hogy még több aforizmat elemezzünk, de hálásak lehetünk Kozma Béla kollégánknak, a Bolyai Farkas Líceum névadó igazgatójának, hogy komoly gyűjteményt közölt Bolyai Farkas aforizmáiból, *Füzetlen Orientál Gyöngyök* címmel a Mentor kiadónál 1994-ben.⁴⁴⁰

Konklúzió

– Az aforizmak hozzájárulhatnak a gondolkodás fejlesztéséhez, képesség és készségfejlesztő információk nyerhetők ki ezekből, azt is mondhatjuk, hogy az aforizmak módszeres tanulmányozása hathatós eszköze lehet a felnőttkori funkcionális analfabétizmus elleni küzdelemnek. Memóriafejlesztő is ugyanakkor. A legkönnyebben a társadalomtudományok szinte bármelyikében alkalmazható tudásról beszélünk. Különösen a filozófiában.

Ötödik kontextus: van-e értelme továbbfejleszteni a Bolyai-kultuszt és ez milyen irányú lehet?

Kerek évfordulók valahogy készítenek az embert, hogy nagy dolgokat fogalmazzon. Veszélyes játék ez, mert egy dolog tervezetben gondolkodni és teljesen más dolog döntési helyzetből mondani azt, hogy miért nincs pénz. Valahogy a kettő közötti összhangot kellene megtalálnunk, hogy mégis legyen pénz valamiféle szellemi műhely létrehozatalára. Most például arra gondolok, hogy vannak projektek, amelyek megvalósításához nem kell sok pénz. Külön dicséret illeti azt a szülői kezdeményezést, amelynek alapján létrejött Marosvásárhelyen a Bolyai Kreatív Műhely.⁴⁴¹

Jómagam Bolyai János Üdvitan Kollégium címmel létrehoztam egy nyitott fb. csoportot,⁴⁴² amelyet bárki megtekinthet és ha jónak látja, akkor beléphet, tagja lehet és főleg szemlélheti azokat az alkotásokat, amelyek az elmúlt néhány hónapban születtek. Ezt a tervet személyesen vittem el Temesvárra és ott a Bartók Béla Elméleti Líceum végzős diákjaival próbáltuk ki ezt a módszertant, interaktív óra keretében.

Azt gondolnám, hogy bármiféle kezdeményezés előtt, jó lenne az eddig megjelent publikációkat elérhetővé tenni digitális módon, lehetőleg internetes elérhetőséggel, honlapként. Most a Bolyai-kutatók műveire gondolok. Továbbá, talán fontosabb lenne valamiféle pályázati rendszer kiépítése, ami a Bolyaiak munkásságával kapcsolatos, a közösség irányába megfogalmazott feladat lehetne, főleg diákok irányába. Szakmai tanácskozások, konferenciák szervezése is része lehet egy ilyen szellemi műhelynek.

Nem szabad arról sem megfeledkezni, hogy Bolyai János és Bolyai Farkas kéziratainak jelentős része még nincs megfejtve. Kiss Elemér eredményei után a Bolyai-kutatás új értelmet kapott. A levéltári adatokat meg kell próbálni összevetni a kéziratokban található adatokkal.

⁴⁴⁰ Kozma Béla (1929 –2000) magyar nyelv és irodalom szakos tanár, a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Líceum igazgatója, a Bolyai-kultusz egyik elindítója. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kozma_B%C3%A9la_\(tan%C3%A1r\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kozma_B%C3%A9la_(tan%C3%A1r)).

⁴⁴¹ <https://www.vasarhely.ma/bolyai-vilaga-virtualis-szemuvegen-at/>.

⁴⁴² <https://www.facebook.com/groups/393167993837763>.

Mindenképpen eredeti dokumentumokig kell visszanyúlni – olvashatjuk Kiss Elemér és Oláh-Gál Róbert *Újabb fejezetek Bolyai János életművéből* c. könyvében.⁴⁴³

Továbbá, fel kell tenni a hely szellemiségére vonatkozó kérdést, a *genius loci*. Marosvásárhelynek kik lehetnének a meghatározó személyiségei, azok, akikre szívesen gondolunk, és akiket szívesen követünk? Talán egyértelmű, hogy a Bolyaiak, apa és fia ketten mindenképpen alapjai lehetnek ennek, amennyiben belátjuk, hogy Farkas tudós tanárként, ő is hozzájárult Bolyai János világhírnevéhez.

Hozzá kell tennünk, hogy interdiszciplinárisan kellene működnie egy ilyen jellegű műhelynek, de mindig ki kell mondanunk, hogy ők matematikusok voltak elsősorban.

Kérdés, hogy a Bolyai-anekdoták világát túlléphetjük-e és létrehozhatunk-e egy olyan érthető szerkezetként működő szellemi műhelyt, amely a tehetséggondozástól a kutatásig, egyrészt képes hozzájárulni az oktatás megújulásához, másrészt pedig hasonló kezdeményezésekkel is képes kapcsolatot teremteni a világban? Remélem, hogy igen.

Közelebb lennénk a célhoz, ha Marosvásárhely a Bolyaiak városa lenne! Legalább három éve, hogy több száz lájkot kapott ez a felvetés, tehát azt gondolom, hogy lenne erre publikus támogatás.

Marosvásárhely 2025. február 11-én

Felhasznált irodalom:

- Egyed Emese: „Iskoladráma? Filozófia? Bolyai Farkas drámáiról.” *Porticulus Hungaricus* XVII. évfolyam 12. szám, Hídverés rovat, 2013. december.
<https://www.ponticulus.hu/rovatok/hidverok/bolyai-dramak.html#gsc.tab=0>.
- Farcsády Elek, Dr.: „Bolyai Farkas élete és munkássága.” Elhangzott 1956. november 18-án, a marosvásárhelyi kultúrpalotában tartott ünnepélyen. *Digitális adattárak*.
https://adatbank.ro/html/alcim_pdf13562.pdf.
- Gazda István* (szerk.): *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas* – összeállította: Gazda István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. In: „Gondolatébresztő írások Bolyai Farkastól.” Szakszerkesztő: Bodorné Sipos Ágnes. *A Magyar Tudománytörténeti Intézet Tudományos Közleményei* 65. https://real.mtak.hu/29995/1/bolyai_farkas_konyvreszlet.pdf.
- Kiss Elemér, Oláh-Gál Róbert: *Újabb Fejezetek Bolyai János életművéből*. Budapest–Veszprém, 2011.
- Kozma Béla: *A két Bolyai alakja a Magyar szépirodalomban*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007.
- Kozma Béla: *Füzetlen orientál gyöngyök. Bolyai Farkas aforizmái*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1994.
- Kristóf György: *A két Bolyai alakja szépirodalmunkban*. Minerva, Kolozsvár, 1947.
[Microsoft Word - 17_KetBolyaiak.doc](#).
- Oláh Anna, Vofkori József: *Apa és fiú küzdelme a kórokkal*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2005.
- Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkastól Farkas Gyuláig*, Státus Kiadó, Csíkszereda, 2006.
- Oláh-Gál Róbert: *Bolyai-breviárium*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 20015.
- Szénássy Barna: *Bolyai Farkas*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
- Tóth Imre: *Bolyai János*. Technikai Kiadó, Bukarest, 1955.
- Wass Judit oldala: „Évfordulók: 2025. február 18. – BOLYAI FARKAS”.
<https://vassjudit.hu/2024/02/09/bolyai-farkas-2/>.
- Weszely Tibor: *Bolyai Farkas a matematikus*. Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 1974.

⁴⁴³ Kiss, Oláh-Gál 2011, pp. 209, 210.

· Allítólag ez az eredeti faabó
János által festett kép, ezt
másolta át – kevés változtatás-
sal – Pleuhoffer Lajos az Aka-
démia megbízásából. Akkor Bo-
lyai György tulajdonában volt,
Koner d. körül a muroszásai helyi ev.
Ref. koll. táb. munkájában, 271 p.
Mint a koll. tulajdona?

Bolyai Farkas portréja és a hátoldalán lévő hitelesítő felirat.⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ https://real-i.mtak.hu/11162/1/Bolyai_Farkas_K_29_68_003.jpg
és https://real-i.mtak.hu/11162/2/Bolyai_Farkas_K_29_68_004.jpg.